

به‌ندرت حاصل می‌شود. آنچه می‌تواند فرایند ارائه بازخورد را در مسیری صحیح قرار دهد، آگاهی از ویژگی‌های بازخورد مؤثر و نحوه ارائه آن است.

بازخورد را می‌توان از سه نگاه بررسی کرد: ۱. نگاه میکروسکوپی؛ ۲. نگاه دوربینی و مقطعی؛ ۳. نگاه تلسکوپی. در **نخستین نگاه**، بازخورد به‌عنوان یکی از عناصر مهم کلاسی در زیر میکروسکوپ قرار می‌گیرد تا اجزای تشکیل‌دهنده‌اش تجزیه و تحلیل شوند. در همین نوع نگاه، هفت ویژگی بازخورد مؤثر تعریف می‌شوند. در **نگاه دوربینی**، قسمتی از فرایند کلاسی تحلیل می‌شود که بازخورد در آن ارائه می‌شود. بنابراین، بر پاسخگویی به این دو سؤال متمرکز می‌شویم که دانش‌آموز و در سمتی دیگر معلم، از بازخورد چه می‌آموزند.

در نهایت و در **نگاه تلسکوپی** به این نکته پرداخته می‌شود که قدم‌های بعدی برای به‌کارگیری بازخورد توسط معلم و دانش‌آموز کدام‌ها هستند؟ این قدم‌ها چگونه برداشته می‌شوند؟ آیا یادگیری بهبود پیدا کرده است؟

نگاه میکروسکوپی که جزئی‌ترین نگاهی است که می‌توان به بازخورد داشت، به تبیین هفت ویژگی برای بازخورد مؤثر منجر می‌شود. نخستین ویژگی هر بازخورد مؤثر، کانون تمرکز آن است.

بازخورد می‌تواند بر نتیجه فعالیت، فرایندهای خودتنظیمی و یا شخص دانش‌آموز متمرکز باشد. بازخورد متمرکز بر نتیجه فعالیت، مؤثرترین نوع بازخورد است، چرا که ضمن بیان نقاط قوت و ضعف، دانش‌آموز را به سمت رفع نواقص سوق می‌دهد. چنین بازخوردهایی صرفاً بر نتیجه فعالیت متمرکز می‌شوند و کیفیت کار را با توجه به اهداف یادگیری، تشریح می‌کنند. نمونه‌ای از بازخورد

متمرکز بر نتیجه فعالیت هنگامی است که برای مثال فرد به جست‌وجوی علت خطا در طول آزمونی می‌پردازد و برای رفع آن راهبرد مناسب را به‌کار می‌بندد. باز هم برای مثال، هنگامی که علت خطا تندخوانی، نبود دقت یا فهم نادرست موضوع باشد، با کمک معلم، راهبردی همچون دقیق‌بودن و بیشتر وقت گذاشتن، یا استفاده از راهبردهای هوشمندانه‌تر را انتخاب می‌کند و در صدد رفع نواقص بر خواهد آمد.

در مقابل این نوع بازخوردها، بازخوردهای متمرکز بر شخص، دانش‌آموز را، بدون دادن پیشنهاد و راهکار مناسب بهبود و پیشرفت کار، نقد می‌کنند. چنین بازخوردی که بر تمجید یا نقد شخصیت دانش‌آموز مبتنی است، می‌تواند انگیزه او را به‌شدت تحت تأثیر قرار دهد. اما بدون شک در پیشرفت علمی او چندان مؤثر نخواهد بود. جملاتی همچون «چطور چنین فکری کردی؟ چطور توانستی این کار را انجام دهی؟» و یا در طرف دیگر، جملاتی همچون «بسیار عالی، دختر باهوش، فوق‌العاده بود»، در این دسته بازخوردها قرار می‌گیرند.

اما برترین نوع تمرکز بازخورد هنگامی است که دانش‌آموز در

سطوح بازخورد و هنر ارائه آن

نتایج تحقیقات کلاسی در سراسر دنیا نشانگر آن است که بازخورد مؤثر در نگاه بسیاری از معلمان با آنچه دانش‌آموز آن را مؤثر می‌پندارد، متفاوت است. از نگاه معلمان، بازخورد مؤثر معادل است با: «اصلاح دقیق و منظم خطاهای

دانش‌آموزان، ارائه پاسخ صحیح، روشن کردن موضوع، تأیید یا رد آنچه دانش‌آموز بیان می‌کند، نقد و بیان نقاط قوت و ضعف دانش‌آموز، نمره‌دهی و رتبه‌دهی ... و در نهایت گزارش به نفر سوم. در مقابل، دانش‌آموزان بازخورد را هنگامی مؤثر می‌دانند که «جهت حرکت، روش دیگری برای انجام فعالیت، میزان پیشرفت و نحوه برطرف کردن خطاها» را به آن‌ها نشان دهد.

این تفاوت دیدگاه معلم و دانش‌آموز شکافی در فرایند آموزش و یادگیری ایجاد کرده است. از همین‌روست که با وجود حجم بالای ارائه بازخورد از طرف معلم به دانش‌آموز، نتیجه مطلوب، که همان پیشرفت و رشد علمی دانش‌آموز است،

دکتر سرور ذکری
دبیر آموزش و پرورش
دکتر حسن نادعلی‌پور
کارشناس آموزش و پرورش

پس تمرکز بر نتیجه فعالیت، به سمت خودتنظیمی هدایت شود. چنین بازخوردهایی دانش آموز را از حالت منفعل خارج می کنند و او را در جایگاه تصمیم گیرنده و هدایتگر یادگیری خود قرار می دهند. هنگامی که از دانش آموز می خواهیم تا هدف بعدی، روش رسیدن به هدف و راهبردهایی را برای آزمون و خطای یادگیری اش انتخاب کند، او را به سمت خودتنظیمی سوق می دهیم. این برترین نوع تمرکز بازخورد است که معمولاً پس از تمرکز بر نتیجه فعالیت و به واسطه تمرین و تکرار حاصل می شود و به افزایش اعتماد به نفس دانش آموزان منجر می شود. جدول ۱ انواع بازخورد از منظر کانون تمرکز را مقایسه می کند:

دومین ویژگی هر بازخورد مؤثر، دقیق بودن آن است. استفاده از مفاهیم و جملات کلی مانند «بیشتر تلاش کن، بیشتر درس بخوان و بیشتر دقت کن» و یا ضمیرهایی با مرجع نامعلوم، مانند «این خوب است و آن ها را ننوشته ای» نمی تواند مسیر پیشرفت و گام بعدی دانش آموز را تبیین کند. بازخورد مؤثر باید جزئی و دقیق باشد، به نحوی که پیشنهادها ارائه شده به دانش آموز کمک کند گام بعدی را بردارد و به سمت هدف حرکت کند. استفاده از اسامی و صفت های بسیار (مانند مقدمه ای که نوشتی بسیار خوب بود، در من اشتیاق ایجاد کرد تا کتاب را بخوانم)، توصیف معیارهای موفقیت، و توصیف راهبردهای مفید، می تواند به تبیین جزئیات گام بعدی دانش آموز کمک کند. نکته حائز اهمیت آنکه منظور از دقیق بودن، تنها هدایت و راهنمایی است و نه انجام گام بعدی به جای دانش آموز. بازخورد دقیق به دانش آموز کمک می کند بداند: ۱. به کجا می رود (تعیین هدف)؛ ۲. اکنون در کجای فرایند یادگیری قرار دارد؛ ۳. در مرحله بعد باید چه کند (کاهش فاصله).

در کنار دو ویژگی قبل، وجه مقایسه ای بازخورد نیز اهمیت بسزایی دارد. بازخورد مؤثر در برترین حالت، کار دانش آموز را با اهداف تعیین شده مقایسه می کند. در مواردی که سطح علمی دانش آموز ضعیف است، بازخورد مؤثر می تواند کار قبلی همان دانش آموز را ملاک مقایسه با عملکرد فعلی او قرار دهد و نحوه حرکت او را در مسیر یادگیری مثبت (پیشرفت نسبت به کار قبلی)، منفی (پسرفت نسبت به قبل) و یا مساوی (هم سطح وضعیت قبلی) تبیین کند. نکته مهم، مقایسه نکردن دانش آموزان با یکدیگر است. فرایندی که به تعریف شدن بازنده و برنده در محیط یادگیری منجر می شود و ضمن اهمیت بخشی به توانایی های درونی و تأکید بر غیرقابل تغییر بودن آن ها، بر ناکارآمدی تلاش و راهبرد مهر تأیید می زند.

نوع کارکرد بازخورد به عنوان چهارمین ویژگی بازخورد مؤثر، به موضوع توصیفی بودن و نه قضاوتی بودن بازخورد اشاره دارد. بازخورد مؤثر کار دانش آموز را توصیف می کند و از ارزیابی یا قضاوت، به نحوی که مانع پیشرفت دانش آموز شود، به دور است. نمردهی به فعالیتی که برای تمرین تعیین شده است، استفاده از واژه های «خوب» یا «بد» برای توصیف کار دانش آموز، پاداش یا تنبیه، تمجید یا نقد کلی (عالی، اصلاً رضایت بخش نیست) نمونه هایی از بازخورد قضاوتی اند. در مقابل، بازخورد توصیفی که

نوع مؤثر بازخورد است، نقاط قوت و ضعف کار دانش آموزان را مشخص و آنچه را در کار او دیده می شود، بیان می کند. مثال: متن انسجام معنایی خوبی دارد. تمیز نوشته شده است. جملات از نظر دستوری درست نوشته شده اند. بازخورد توصیفی، ضمن اشاره به دستاوردها، نقاطی را که می توان بهبود بخشید، نشان می دهد.

«شفافیت، جهت و لحن» سه عنصر نهایی و مهم در اثربخشی بازخورد به شمار می روند. شفافیت بازخورد به معنای استفاده از کلمات و ساختارهای ساده در جملات، صحبت کردن یا نوشتن در سطح فهم دانش آموز و نیز حصول اطمینان از این است که دانش آموز بازخورد را به درستی فهمیده است و بر شانس درک بازخورد توسط دانش آموز می افزاید. به میزانی که استفاده از کلمات و جملات پیچیده افزایش پیدا کند، شفافیت بازخورد کاهش می یابد و احتمال دریافت آن کمتر می شود.

در کنار شفافیت، جهت بازخورد نیز حائز اهمیت است.

بازخورد باید ضمن شفافیت، همواره در جهت مثبت باشد و به جای کشف و توصیف اشتباه یا تحقیر و تنبیه دانش آموز، در مورد نحوه بهبود عملکرد فرد پیشنهاد بدهد. بازخورد در هر حال و حتی به هنگام نقد نیز باید در جهت مثبت باشد.

استفاده نکردن از جملات امری، تعیین نکردن تکلیف قطعی برای دانش آموز و استفاده از کلماتی که او را یادگیرنده ای فعال در نظر گیرد و به سمت خودتنظیمی سوق دهد، لحنی اثربخش ایجاد می کند و ضمن احترام به دانش آموز به عنوان یادگیرنده، انگیزه، تفکر و پرسشگری را تقویت خواهد کرد. توجه به این عناصر و تلاش در ارائه صحیح بازخورد مؤثر می تواند فاصله بین وضعیت کنونی دانش آموز و جایی را که او در آن قرار دارد، با وضعیت هدف و جایگاهی که باید در آن قرار بگیرد، کاهش دهد و پیشرفت مداوم وی و افزایش اثربخشی تدریس و فرایند یادگیری را در پی داشته باشد.

منابع

۱. هتی، جان؛ کلارک، سوزان (۲۰۱۸). بازخورد آمیخته با تدریس. ترجمه ذکرتی، نادعلی پور و جعفری (۱۴۰۰). کوروش چاپ. تهران.
۲. ویلیام، دبلن (۲۰۱۸). سنجش تکوینی آمیخته. ترجمه نادعلی پور و تائب جولا (۱۴۰۰). انتشارات کوروش چاپ. تهران.

جدول ۱. انواع کانون بازخورد و اثربخشی آن ها

ارائه پیشنهاد جلوبرنده	ایجاد پیشرفت علمی	انگیزه بخشی	
-	-	- / +	متمرکز بر شخص
+	+	+	متمرکز بر نتیجه فعالیت
+	+	++	متمرکز بر خودتنظیمی دانش آموز